Драматична поема

В’язниця. Самотній Джордано в кайданах біля вікна. Зорі проглядають між ґратами, тремтливо миготять і тому здається, що вони живі.

ДЖОРДАНО.

Остання ніч… Але чому остання?
Для кого? Чи хіба вмирає світ?
Хіба зів’яне саду буйноцвіт?
Погасне сонце чи ясне кохання?
Яке мовчання… Тиша, наче дзвін!
Безмовність оповила все довкола…
Щось має статися у зоряному полі,
Бо тиша — то зачаття перемін.
Уже позаду пошуки, тривоги…
А далі що? Свобода чи пітьма?
Німує Бог. Мовчить тюрма.
В імлу безвидну вперлася дорога…
Іще живе земне моє коріння,
Вмирать не хоче — квилить і болить!
Вспокійся, серце! То — лиш мить,
Твоєї плоті болісне тремтіння!
Про те не думай. Небу в очі глянь!
В зіницях зірок утопи терзання…
Туди, туди ти прагни без вагання —
У найпрекрасніше з твоїх світань!

Чути брязкіт замка. Сходами опускається до темниці Інквізитор, тримаючи в руці смолоскип. Піднявши світильник, уважно й гостро дивиться на Джордано.

ІНКВІЗИТОР.

Джордано-брате! Я тебе вітаю!

ДЖОРДАНО.

Не брат я вам. Нащо пусті слова?
Проголосили вирок ви учора.
Чого ще хочеш?

ІНКВІЗИТОР.

Врятувать тебе.

ДЖОРДАНО (іронічно).
Вогонь любові не дає заснути
Святим братам, і ти оце прийшов,
Щоб визволить мене із кам’яниці,
Вернути честь, здоров’я і життя…
ІНКВІЗИТОР.
Не треба кпину! А проте даю
Міцне і нерушиме слово брата,
Ім’ям святого Господа Ісуса,
Що можу визволить тебе…
ДЖОРДАНО.
Химерна справа! А як же присуд?
ІНКВІЗИТОР.
Все — в руці Господній!
ДЖОРДАНО.
Точніш — у вашій?
ІНКВІЗИТОР.
Так воно і є.
ДЖОРДАНО.
Гаразд! Мені ти повертаєш волю,
Але за все потрібно заплатити…
Ти, безумовно, плати зажадаєш?
ІНКВІЗИТОР.
Нікчемна плата…
ДЖОРДАНО.
Говори — яка?
ІНКВІЗИТОР.
Зречися єресі. Скажи перед народом,
Що всесвіт безконечний — то химера,
Що зорі — то світильники Господні,
А не джерела іншого життя,
І що людина — прах і Божий раб…
ДЖОРДАНО.
А далі що?
ІНКВІЗИТОР.

А далі — привселюдно
Ми вирок свій одмінимо, і ти
На волю підеш…
ДЖОРДАНО.
Але ж це — брехня!
ІНКВІЗИТОР.
Яка брехня?
ДЖОРДАНО.
А те, чого жадаєш
Від мене ти!
ІНКВІЗИТОР (дратівливо).
Отямся, не про те
Ми річ ведем, а про твоє життя
ДЖОРДАНО.
А я — про те! Бо на терезах правди
Іскрина істини важніш ціни життя
Самого по собі. А хто вмира за правду,
Вливається до істини навік.
ІНКВІЗИТОР.
То лиш слова…
ДЖОРДАНО.
"Спочатку було Слово!"
Воно безсмертне…
ІНКВІЗИТОР.
Не для суперечки
І не для диспуту спустився я сюди.
Учора гордо мовив ти, що ми
Із страхом більшим вирок прочитали,
Ніж ти його прослухав…
ДЖОРДАНО.
Так і є!
Бо знаєш ти, що істина — за мною!
ІНКВІЗИТОР.
Джордано-брате! Тут нема нікого,
І буду я відверто говорити…

ДЖОРДАНО.
Давно пора…
ІНКВІЗИТОР.
Коротка річ моя.
Давно збагнула церква, що немає
Царя на небі. Людство — сирота.
Земля безвидна, як і до творіння.
Німує простір — холодно й байдуже,
В ніщо іде молитва і прокляття!
І результат життя — сира могила.
ДЖОРДАНО.
Відверто вельми. Ну, а далі що?
Нащо тоді священики і храми.
Молитви ваші і страшні багаття,
Де єресь ви жадаєте спалить?
ІНКВІЗИТОР.
Оскільки в небі порожньо, то ми
Повинні людям ідола створити.
Куди подітись їм? Куди іти?
Хто поведе мізерні, бідні душі,
Хто гру стихійних і руїнних сил
У річище спокійне одведе,
Утишить і утішить?
ДЖОРДАНО.
О, слова!
Куди ти їх, до чого поведеш
Ім’ям химери, молоха страшного,
Що вимагає нескінченних жертв?
Нащо вам це? Адже тобі відомо,
Що із брехні не виростає правда?!
ІНКВІЗИТОР.
Наш Бог — це ми. Сучасне відчуття,
Боріння мить, і спазма насолоди,
І солодощі влади, і покора
Мільйонів душ — принада деміурга!

А образ Божий — то свята запона
Для душ сліпих, убогих і німих,
Бо правда їхня — то не наша правда!
Оголеної правди не утрима
Нікчемний дух, а згине, упаде
І здичавіє…
ДЖОРДАНО.
Де ж кінець походу?
Куди ви хочете юрбу оту вести?
ІНКВІЗИТОР.
То — наша глина. То — робоча сила.
Стихія люта жадібна, сліпа.
Хай прагнуть раю забуття і Бога!
То — лиш батіг і ласощі і молот,
Якими скульптор статую живу
Для світу творить — Нового Адама!
ДЖОРДАНО.
Де ж той Адам?
ІНКВІЗИТОР.
То я то ти, мій брате!
То ті хто скинули облудливе ярмо
Небесних тіней, а самі взяли
Той Божий скіпетр, щоб творити волю
Свою, а не невидимого духа…
ДЖОРДАНО.
За що ж тоді скажи, жахливий вирок
Мені проголосили ви?
ІНКВІЗИТОР.
За те
Що волю нашу нехтував свавільно,
Тисячолітню волю деміургів,
Які будують царство теократів.
Ти зажадав ті мури зруйнувати,
Які ми старанно віками мурували,
Ти захотів у безконечне поле

Ягнят святої церкви розігнати.
А де там паша? Де зелені трави?
Де Божий затишок від злочину і страху?
ДЖОРДАНО.
Тепер збагнув Ти все сказав відверто.
За це тобі я дякую…
ІНКВІЗИТОР.
Пробач!
Минає ніч, і треба поспішати…
Що скажеш ти?
ДЖОРДАНО.
Я вже сказав.
ІНКВІЗИТОР.
Зажди!
Хвалю тебе за мужність і незламність,
Але не розумію, не збагну!
Що вибрав ти? Ганьбу і порожнечу!
Бо знехтував і мудрість, і життя.
ДЖОРДАНО.
Ми — два світи!
Ми — різні дві стихії!
Вода й вогонь!
Гадюка і орел!
Ще на землі обоє, а проте —
Вода тече униз, вогонь угору прагне,
Не може він горіти вбік чи вниз…
ІНКВІЗИТОР.
Й вода угору може підійнятись,
Нагрівшись від вогню…
ДЖОРДАНО.
А охоловши,
Дощем спадає. Ні, дарма, дарма
Шукати єдності між нами. Так орел
З гадюкою ще може розмовляти
Про те, про се… Але настане час,

І суть своє бере —
Орел у небо рветься.
І по землі повзе гадюка!
ІНКВІЗИТОР.
Так! Немудрий ти!
ДЖОРДАНО.
Хай вічність нас розсудить!
ІНКВІЗИТОР (йде до дверей).
Що вічність? Тут — Сатурна володіння.
Тут царство часу — темне і страшне!
Цінуй роки, хапай блаженну мить!
ДЖОРДАНО.
Хапай за піну на верхів’ї хвилі,
Чи втримає вона? О, вічний страх
Перед безоднею — величною, німою,
Яку всі люди смертю нарекли!
Нема її! Чи чуєш ти? Не бачу!
Сюди поглянь… (Показує у вікно)
Вогнистий океан
Хвилюється під подихом безмір’я
І котить хвилі вічного життя!
Сонця, сонця! А біля них — планети!
Прегарні люди — рідної брати.
Я чую пісню і палкі вітання
І невмирущий поклик з далини!
Ото — моя вітчизна і дорога!
Не буде їй ні впину, ні кінця…
За мною підуть інші… Ваші мури
Впадуть у прах, розвіються, мов дим!
Ви хочете ягнят своїх тримати
У вічних мурах?! То — даремна справа!
Людини розум — птах, а не ягня!
Настане час, він випростає крила,
Вогнисті крила! В небо полетить!
Прийди, прийди, благословенна сило —

Ясної волі полум’яна мить!
ІНКВІЗИТОР.
Ти божевільний!
ДЖОРДАНО.
Може, й божевільний!
Але для вас! А для моїх братів —
Новонароджений у зоряне безмір’я,
У світ свободи, вірності й кохання!..
ІНКВІЗИТОР (йде по сходах).
Прощай, Джордано! Я зробив, що міг…
ДЖОРДАНО.
Прощай! Між нами проляга навіки
Багаття те, що вранці спалахне!..
Гримлять двері, тиша. Зірки щезають в імлі. Насуваються грозові хмари. Спалахують фіолетові блискавиці, страшні перуни потрясають в’язницю. Джордано простягає заковані руки до вікна, кричить захоплено, в екстазі.
ДЖОРДАНО.
О, брате-громе, землю сколихни!
Зі сну покори розбуди людей!
Свобода — поруч! Чом закриті двері
До зореносної безмежної світлиці?!
О, блискавице-сестро! Пронижи
Кору на серці — мертву, кам’яну.
Діткнися буйного, безсмертного вогню!
Нехай він рветься у забутий край —
У край натхнення, творчості і казки!
Затихає гроза. Знову зірки. Спокійно, тихо. Сум пливе у в’язниці.
ДЖОРДАНО.
Кричу я в безмір. Хто мене почує?
Брати далеко. А ось тут — тюрма.
Безмежна ніч. Як Прометея вік —
Вселенські цикли каяття і муки…
Із сутінок в’язниці насувається тінь Скорботи. В’язень помічає її, насторожується.

ДЖОРДАНО.
Хто ти, примаро?
СКОРБОТА.
Я твоя скорбота!
ДЖОРДАНО.
Де ти була?
СКОРБОТА.
З тобою — все життя…
Та тільки ти вогнистим оптимізмом
Мене тримав, як кажуть, в чорнім тілі.
А ось тепер я чуюся вільніше…
ДЖОРДАНО.
Чого тобі?
СКОРБОТА.
Приємної розмови…
Адже ти тільки що бесідував із катом?
Чому б тобі не вислухать від мене
Гіркі слова у цю останню ніч?
ДЖОРДАНО (зітхає).
Кажи, я слухаю…
СКОРБОТА.
У очі правді глянь…
Не треба фраз. То для безсилля — щит.
Вмирати легше у чаду ілюзій.
А нащо тобі, Джордано, забуття
Перед кінцем? Суворо і відверто
Поглянь на світ, на небо, на людей…
ДЖОРДАНО (похмуро).
Дивлюся я. Кажи, Скорбото, далі…
СКОРБОТА.
Ти для людей горів і пломенів.
Ти відкривав їм космос неосяжний.
Та на світанку завтра ти побачиш
Лиш фанатичну і страшну юрму!
Людей немає! То — лиш тінь людей!

Є ідеал, та він — лише химера!..
Порожній всесвіт, у якому гра
Іскринок світла в темряві безмірній.
Життя — то примха простору, стихій…
Не треба казки, бо вона болюча.
Поклич сторожу… Інквізитор прийде…
Він волю дасть. Він випустить тебе…
Іди в пустелю. У ліси іди…
Нащо тобі нікчемні, хижі люди?
Милуйся сонцем, запахом трави,
Забудь про світ, бо й він тебе забуде…
ДЖОРДАНО.
Ти — не скорбота! Ти нікчемний страх!
Де взявся ти? В якім куточку серця?
Невже гадаєш, що злякаюсь я
І ради плоті смертної зречуся
Величного і ясного безмір’я?
СКОРБОТА.
Безмір’я! Небо! Все пусті слова…
Віки пливуть… Моря і океани
Гарячих сліз і крові пролилося,
І піраміди, цілі гори мук
До неба пнуться і жадають помсти!
Її нема!..
ДЖОРДАНО.
Бо вічність — не суддя!
То — простір для польоту!
СКОРБОТА.
Як летіти?
У порожнечу? У пустелю мрій?
Ти мариш про планети і сонця,
Ти ждеш братів із зоряного світу?!
Та де вони? Тебе чека багаття,
А зорі непорушні й мовчазні…
ДЖОРДАНО.

Вони сюди не йдуть — я йду до них!
Моя стежина — крізь вогонь палючий!
Скорбото, геть! Нема в моїй душі
Вагання й сумніву! Прощай, прощай навіки!..
Тінь Скорботи розтає. Від стіни наближається постать Матері.
МАТИ.
У скорботнім чеканні,
У найважчу хвилину,
Я ізнову з тобою,
Мій замучений сину.
Я милуюсь тобою,
Я радію за тебе…
Тільки ж нащо вмирати
Для порожнього неба?
ДЖОРДАНО.
Порожнє небо? Що ти кажеш, нене?
Вогнем безмірність вічно клекотить.
Життя усюди — дивне, незбагненне,
Моє життя супроти того — мить…
МАТИ.
Але тіло живеє,
Що болить і жадає,
Те, що я народила
Не для муки й відчаю?!
Вже його не побачу,
Не торкнусь, не відчую…
А лиш попіл байдужий,
Плачучи, поцілую…
ДЖОРДАНО.
Не край душі, матусю! Не карай
Себе й мене. Так вирішила доля!
Світанок скоро. Темний небокрай
Зірницею вже жевріє поволі…
Прощайся з тілом — болісним, живим,
Його не буде! Та моє горіння

Вогнем запалить — чистим і святим —
Грядущі, небувалі покоління!
Постать Матері розтає. Світає. Чути кроки сторожі. Кати опускаються вниз сходами, одягають Джордано в балахон ганьби, на якому намальовано фігури чортів та драконів. На голову йому насувають блазнівський ковпак. Джордано спокійно витримує наругу. Його погляд — десь понад головами катів.
Джордано виводять із в’язниці. Біснується юрма, ченці й фанатики опльовують його, кидають на нього всяку гидь, паліччя.
На небі поволі згасають зірки.
ДЖОРДАНО (з мукою).
О, зачекайте, ясні, не зникайте!
Ще небагато, і мине цей сон…
Я вже готовий! Лиш відкрити браму…
Я йду до вас! Благаю — підождіть!..
Виходить на ешафот. Кат прив’язує його до стовпа. З юрби з’являється Інквізитор.
ІНКВІЗИТОР.
Джордано! Схаменися — і вогонь
Не спалахне. І ти одержиш волю!
Джордано мовчить
ІНКВІЗИТОР.
Одна лиш мить — і вже тебе не буде!
ДЖОРДАНО (гордо).
Одна лиш мить — і жадана свободи
Мені відкриє браму вогняну!
Інквізитор дає знак. Спалахує вогонь, реве юрма. Ченці подають Джордано хреста для поцілунку. Він одвертається і дивиться в небо, на останню яскраву зірку.
ДЖОРДАНО.
Цей чорний знак від мене заберіть!
Він ясний безмір хижо перекреслив!
Мій знак — вогонь Кохання і безсмертя!
Прокиньтесь, люди, мужні і безстрашні!
Далекі браття! Я іду до вас…

О, болісне і радісне багаття…
Пали! Пали!
Вогонь гримить, вирує, співає урочисто і накривав всю постать
Джордано. Юрба німує
1970 р.